

ЕЛЕКТРОНЕН МОДЕЛ ЗА СЪПОСТАВИТЕЛВО ИЗСЛЕДВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ И СЛОВЕНСКИ ЕЗИК НА ДИАЛЕКТНО РАВНИЩЕ – ОСНОВНИ НАСОКИ И МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Лучия Антонова-Василева

Изследването по темата на проекта се извършва въз основа на лексикален материал от лексико-тематичната група за названия на домашни животни от диалектите на български и на словенски език. Справката от *Besedni atlas za domače živali (BADŽ)*. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Oddelek za slovenistiko. 1. zv. Perutnina. Ljubljana 2003; 2-3. zv. Govedo. Mačka in pes. Ljubljana 2004; 4-5. zv. Kon. Koza; 6. zv. Svinja. Ljubljana. 2012. (Лексикален атлас за домашните животни (ЛАДЖ). Университет на Любляна. Философски факултет. Отделение за словенистика. 1. св. Пернати; 2-3. св. Говедо. Котка и куче; 4-5 св. Кон. Коза; 6 св. Свиня). За да се осигури пълна еквивалентност и съпоставимост на материала в изследването като изходен се приема съответния въпрос в Словенския атлас и към него се привеждат съответствия от диалектите на българския език.

Образец от индекса на диалектния материал от словенски език според въпросите от *BADŽ = AtSl* (Словенски диалектен атлас).

AtSl 236 Ksi. Večja bela žival, ki daje mehko perje?

(Въпрос № 236 Названия за *гъска*)

`γu:əs₂₃₆ Селище

`γu:oska₂₃₆ Селище

`γu:sa²³⁶ Селище

`γusa²³⁶ Селище

gò:ska²³⁶ Селище

gù:ska²³⁶ Селище

Към списъка от въпроси от Словенския диалектен атлас се съставя база данни от диалектни съответствия, които са ексцерпирани от писмени източници и от лични теренни материали от участниците в проекта от българска страна: Лучия Антонова-Василева, Лиляна Василева, Славка Керемидчиева, Ана Кочева-Лефеджиева. Материалът се привежда като отговор на въпроса от Словенския атлас в следния вид:

`gəsk[^] - Vol., Dram.

С помощта на специално разработен вариант на програмата Хидра автоматично се търсят съответствия на отговорите, въведени от писмени източници и от теренни материали, от електронния Архив на Български диалектен речник при Института за български език на БАН. Съответствията на отговорите на въпросите от AtlSL в електронния Архив на Български диалектен речник са в следния вид:

```
<entry><nw>гѣска</nw><morph>с. ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска</nw><phV>ГѸСКА</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска</nw><phV>гаски</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска</nw><phV>ГѸСКА</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска 1</nw><phV>ГѸСК'е</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска</nw><phV>ГѸСК'и</phV><morph>ж.</morph></sign></en  
try>  
<entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѸск'ите</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска 1</nw><phV>ГѸСКА</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѸске</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѸските</phV><morph>ж.</morph></entry>  
<entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѣска 1</phV><morph>ж.</morph></entry>
```

<entry><nw>гѣска
 1</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph><combW>гѣрла
 гѣска</combW></entry>
 <entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѣски</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѣскъ</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 1</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 1</nw><phV>Гѣска</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска
 2</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph><sense></sense><combW></co
 mbW><semGr></semGr><example></example><vil></vil><sign></sign></entry
 >
 <entry><nw>гѣска 2</nw><phV>гѣска 2</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 2</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 2</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 3</nw><phV>гѣска 3</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска 3</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph></entry>
 <entry><nw>гѣска ?</nw><phV>гѣска</phV><morph>ж.</morph></entry>
 Така се подхожда към всеки един въпрос:

AtSl199

kokoš^{199, 232}
 kokoška^{199, 232}

ku'koškə – Vol., Dram.

<entry><nw>кoкoшкa</nw><phV></phV><morph>с. ж.</morph></entry>

AtSl 232

ko`ko:šje me`so: ²³²

ku`koš'ę `m'esu – Vol., Dram.

<entry><nw>кoкoшa </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшa </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшa </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшa </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoше </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoши</nw><morph>прил.</morph></entry>
 <entry><nw>кoкoши </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшин</nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшин </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшкин</nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшкин </nw></entry>
 <entry><nw>кoкoшничав</nw></entry>

<entry><nw>кoкoшчи</nw><morph>прил.</morph></entry>
<entry><nw>кoкoшчин</nw><morph>прил.</morph></entry>

AtSl 204

`pi:tkica₂₀₄
ka`kuška₂₀₄

ku`koščink[^] – Met., Sjar.

<entry><nw>кoкoшчица</nw><morph>умал. ж.</morph></entry>
<entry><nw>кoкoшчица</nw><morph>с. ж.</morph></entry>

AtSl 222

kiki`r:ka₂₂₂
kiki`ri:ječe₂₂₂

kutku'rig[^] – Vol., Dram.

<entry><nw>кyкyрyгaм</nw><morph>гл.</morph></entry>
<entry><nw>кyкyрyкaм</nw><morph>гл.</morph></sign></entry>

AtSl 200

`pe:telən₂₀₀
ku`ko:t₂₀₀

pi't'eł – Vol., Dram.

pi't'eł' – Frasht., Sjar.

<entry><nw>пeтeл</nw><morph>с. м.</morph></entry>

AtSl 202

pete`li:nčək₂₀₂
ku`ko:utek₂₀₂

p'e`t'eł'č'è – Vol., Dram.

pi`t'eł'č'è – Frasht., Sjar.

<entry><nw>пeтeлeц</nw><morph>умал. м.</morph></entry>

<entry><nw>петёлчак</nw></entry>
<entry><nw>петёлче</nw><morph>умал. ср.</morph></entry>
<entry><nw>петёлче</nw><morph>умал. ср.</morph></entry>
<entry><nw>петёлче</nw><morph>умал. ср.</morph></entry>
<entry><nw>петлè</nw><morph>с. ср.</morph></entry>
<entry><nw>петлèнце</nw><morph>умал. ср.</morph></entry>
<entry><nw>петлèц</nw><morph>с. м.</morph></entry>

AtSl 201

piš`čančək²⁰¹

`pil'e – Frasht., Sjar.

`pil'ę – Vol., Dram.

`pile – Alistrat., Dram.

`pil'ę – Plev., Dram.

<entry><nw>пйле</nw><morph>с. ср.</morph></entry>
<entry><nw>пйленце</nw><morph>умал. ср.</morph></entry>
<entry><nw>пйлешник</nw><morph>с. м.</morph></entry>
<entry><nw>пйлòк</nw><morph>с. м.сѣб.</morph></entry>
<entry><nw>пйлўшка</nw><morph>с. ж.</morph></entry>
<entry><nw>пилижник</nw><morph>с. м.</morph></entry>
<entry><nw>пилики</nw><morph>с. ж. мн.</morph></entry>
<entry><nw>пилини</nw><morph>с. м. мн.</morph></entry>
<entry><nw>пилчйнки</nw><morph>с. ж. мн.</morph></entry>

AtSl 227

`ja:jce²²⁷

`ja:jco²²⁷

ęh`ce – Vol., Dram.

j^h`c'e – Plev., Dram.

eh`ce – Alistrat., Dram.

ə`co – Met., Sjar.; Frasht., Sjar.

<entry><nw>яйцè</nw><phV>èйц'е</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>èйца</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>èйце</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ейц'è</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ейца</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ейчоца</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>йèйца</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><morph>с. ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ацà</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ацè</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>етцà</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ецè</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>ецè</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>êцê</phV><morph>ср.</morph></entry>
 <entry><nw>яйцè</nw><phV>èцè</phV><morph>ср.</morph></entry>

Както личи от описаната методика и от приведените примери, в основата си изследването е синхронно, като съпоставимостта на материала е гарантирана. Диахронен подход, свързан с историческа интерпретация на диалектните различия, ще бъде прилаган, където е необходимо, само при интерпретацията на установените диалектните различия. Тази методика е широко прилагана и основополагаща в диалектологията и се нарича динамична синхрония. Достатъчно е да посочим като пример един от последните трудове в тази област, който се опира на историческата интерпретация на съвременен диалектен материали от всички славянски езици по програмата на Общославянския диалектен атлас: Siatkowski, J. *Slowińskie nazwi części ciała w historii i dialektach*. Warszawa, 2012, Widział Polonistyki Uniwersitetu Warszawskiego, 355 pp.

При интерпретацията на констатираните от електронната програма различия може да се използва въвеждането на допълнителни маркери за анализа. По диалектен материал от Драмско и Сярско, съпоставен с въпросника на ОЛА, като се опитвам да посоча какви маркери на диалектните лексеми трябва да бъдат въведени, за да се продължи работата над модела за електронна съпоставка на диалектно равнище.

Тези маркери - означения на важни диалектни особености, ще бъдат отбелязани към лексемите, за да се разшири и задълбочи модела на съпоставка. След нанасянето на маркерите програмата може да сортира по тези лексикални маркери.

Напр. на лексикално равнище:

Lbg – българска книжовна лексема

Lsl – славянска лексема

Lt – лексема, заета от турски език

Може да се въведат и други маркери.

На фонетично равнище може да се въведат маркери за:

Reflz

Deson. – обеззвучаване *braf* < *brav*

Alt – фонемно редуване и др.

На акцентно равнище може да се въведе маркер за акцент:

Ox - ударение на първата сричка от края на думата.

Parox - ударение на втората сричка от края на думата.

Proparox - - ударение на третата сричка от края на думата.

Думите с променливо ударение може да се бележат със знак ~

На граматично равнище според българския материал може да се въведат маркери за:

Br – бройна форма, която донякъде има успоредици във формите за двойствено число в словенски.

Art – определителен член; ArtSg, ArtPl

Pl - множествено число.

m, f, n – мъжки, женски, среден род, тъй като може да има различия по род между диалектните лексеми

На словообразователно равнище трябва да се въведе маркер

Suf, Pref

Изречението с илюстративен материал може да послужи за наблюдения над синтаксиса. Напр.:

Decl, ØDecl

В изреченията трябва да се маркират и членуваните форми, защото тяхната употреба има връзка със синтактичната функция.

В изреченията се срещат и форми за минало време. Тези форми може да бъдат проследени заради интереса за съпоставка на глаголните времена. Могат да бъдат въведени маркери и дрл под.:

За глаголните форми:

1sg//pres

Imp

Aor

Perf

Futur

.....

Тези допълнително оформящи модела на съпоставка маркери могат да бъдат отбелязвани - внасяни и по дървото на вече съществуващите в базата данни лексеми. В текста тук, за да се видят се отбелязват след съответните думи.

L 131 'общее название скота' (отметьте, есть ли особые названия для рогатого, тяглового скота, свиней, лошадей и т.д.)

slov. slov. *živino*

bg. 1 *dobitak*

du'bitək_{LbgMSufReflex Parox} /du'bitək^Λ_{Br}, du'bitək^Λ_{ArtSg}, du'bici_{ArtPl}, du'bicit'ε_{ArtPl}/ (Pək `jitutu, d`r`ebn^Λ s`lam^Λ, t`əj z^Λ dub`itək^Λ_{Decl}; F`r`et gi is`karuvəm "oti du`bitək^ε_{ArtSg} ni`muoj d^Λ gi ji`v`e). – Vol., Dram.

Маркерите разкриват, че от лексикално гледище лексемата е еднаква с тази в книжовния език и широко разпространена в българското езиково землище.

От фонетична гледна точка **du'bitək** представлява интерес рефлексът на стб. **з** в наставката – **ЪКЪ**;

Може да се отрази и морфонологичното редуване к ~ с:

du'bitək^Λ, du'bitək^Λ ~ du'bici, du'bicit'ε

Мястото на ударението в думата е постоянно, може да се направи справка за други акцентни варианти на запад.

Думата е от м. р. и има специална бройна ф-ма за мн. ч. Членните морфемии могат да бъдат съпоставени по материал от другите диалекти.

≥ səm`ar`en du`bitək – ku`n`ete, `mul`etət[^] – Vol., Dram.

Материалът показва наличието на производно словосъчетание, може би Comb

bg 2 s`tok^Λ_{LsIFParox} /s`tok^Λtə_{Artsg}, Ø, Ø/ (Šte `ide stòk^Λtə^{Artsg} n^Λ k^Λsh`l`ε_{Declrem}) – Vol., Dram.

Значението на лексемата `stoka - слов. *blagovnih* е малко по-различно – Животните, които дадено лице притежава, както и движимо имущество изобщо.

В изречението може да бъде отбелязана форма, която е свързана с остатъците от косвен падеж – генерализирана винителна форма.

bg 3 h`j`vani_{LitMPIParox}

Отбелязана е и лексемата h`j`vani – Vol., Dram., която е заемка от турски. Има значение 'домашни животни' и то по специално 'едър добитък'- ? ох ? слов.

bg 4 b`raf LsIMDeson

Общото названиее за отделна глава дребен добитък е *брав*, то е от славянски
произход и има съответствие и в словенски:

b`raf LsIMDeson / *b`ravi*_{Pl}, *brav`it`e*_{PIArt} / – Vol., Dram.

b`raf / *b`ravi*_{Pl}, *brav`it`e*_{PIArt} /; (Ut b`raf_{ØDecl} *ku`ož`e*; `Kučitə s brav`it`e_{ØDeclArtSg}
*vər`v`ahə*_{Imp3PIRefl_e}) – Frasht., Sjar.

L 133 ‘неогороженное место, на котором пасется скот’

пасище

*p`asišt`e*_{LsINSgRefITjProparox~} / *pasištə*_{Pl}, *pasišt`ət`*_{ArtPl} / (*od`ət n` paš` pu`pasišt`ət`*_{ArtSgØDecl})
– Vol., Dram.

Proparox~ Думата получава двойно ударение.

RefITj *tj> št

L 140 ‘ухаживает за скотом’ (дает корм, поит, чистит на ночь)

*g'ledəm*_{LsI1sgPrezParox} – Vol., Dram.

*'čuvΛm*_{LsI1sgParox} / *'čuvΛš*, *'čuvΛm`e*, *'čuvΛh*, *'čuvΛl*, *'čuvΛj...* / – Vol., Dram. (J`as`
`čuvΛm*_{1SgPres} *d`e`cat*_{ArtPIØDecl}. `N`emΛ *`koj dΛ gi`čuvΛ*_{3SgPresØinf}. *Aku gi`
*čuvaš`e*_{3SgImpCond} *`babtΛ`n`emΛš`e dΛ p`adn`e*_{3SgFuturNeg}).

Øinf - да-конструкция вместо инфинитив.

Cond - условно

FuturNeg - бъдеще вр., отрицателна форма.

L 156 ‘некастрированный самец лошади’

жеребец

ž`r`abek`_{LslMSufØAlt} / ž`r`abek[^]_{ArtSg}, ž`r`abek[^]_{Br}, žr`ėb`ci_{PIAlt}, žr`ėb`cit`ė_{ArtPI} / – Vol., Dram.

LslMSufØAlt - Лекцика славянска, м. р., Суфикс, липса на алтернация # мн. ч. и книжовен език

`tajč`ė_{LiM}, aj`gər_{LiM} – Plev., Dram.

> ždr`e`b`av[^] s[^]_{Lsl3sgSuf}; už`r`ab`[^] s[^]_{Lsl3sgPrefØSuf} – Vol., Dram.

Lsl3sgPrefØSuf - лексика славянска, 3 л. ед. ч., префикс, липса на суфикс.

L 157 ‘кастрированный самец лошади’

кон

kon`_{LslM} / ^kon`ė_{BrParox~}, `kon`ė_{ArtSg}, ku`n`e_{PL} // ^k^uon`uv`ė_{PL}, k`uon`ėtu_{ArtPL}
// ^k^uon`u`v`etu_{ArtPL} / (səm`ar`ėn du`bitək_{Comb} – ku`n`ete, `mul`ėtət[^]) – Vol., Dram.

BrParox~ Бройна форма, парокситонно ударение, ударението е постоянно, но може да се появи двоино ударение.

kon`_{LslM} / ^kon`ə_{BrParox~}, `kon`ė_{ArtSg}, ku`n`e_{PL}, k`uon`ėt`ė_{ArtPI} / – G. Brodi, Dram.

kon`_{LslM} / ^kon`e_{ArtSg} / – Met., Sjar.

`k^uon`_{LslM} / ^k^uon`u`v`etu_{ArtPI}; (Nə`^`din k`raj k`la`hm`ė_{PIImp} `kuon`u`v`etu_{ArtPI}, v`[^]^`dinə_{MSgArt} `u`olu`v`etu_{ArtPI}) – Frasht., Sjar.

MSgArt - за прилагателно//числително.

L 159 ‘жеребая’ (кобыла)

жребна

žd`r`abna_{FSg EpentD}

/ žd`r`abnata_{FSgArt}, žd`r`abni_{FPI}, žd`r`abnit`ė_{FPIArt} / – Vol., Dram.

FSg - за прилагателно, числително

<< ku`bila_{LBgF} / ku`bilata_{FArt}, ku`bili_{FPI}, ku`bilit`ė_{PIArt} / – Vol., Dram.

EpentD ž`r > žd`r

FPMSI 160

жребче

N sg žerbe ??

ž`r`ab`e_{LSINParox} / ž`r`ab`e_{tU_{SgArt}}, ž`r`ab`e_{tə_{PI}}, ž`r`ab`e`_{tə_{PIArt}}/ – Vol., Dram.

ž`r`eb`en`c`e_{LSINSuf} – Vol., Dram.

t`ajč`e_{LTParox} – Vol., Dram.

`k`onč`e_{LSINSuf} – Vol., Dram.

L 169 ‘скребница, инструмент, которым чистят лошадь’

гребен

g`reb`en`_{LBgMSufRef_k} / g`reb`en`e, greb`e`_{n`e}, g`reb`en`e, g`reb`e`_{n`etu}/ – Vol., Dram.

_{LBgMRef_kSuf Ref_k}

L 170 ‘ржет’ (лошадь)

цвили

`visk`_{LSI3sg0Suf}, `rik`_{LSI3sg0Suf}, – Vol., Dram.

`visk`_{LSI3sg0Suf} – Plev., Dram.

L 173 ‘дохлое животное’

мърша

m`ərša_{LSIF0suf} > mər`šasəlu – Vol., Dram

brək`_{ma_{LSIF0suf}}// brək`mə (z`_{uofc`}) – Vol., Dram

m[^]r`ja_{LSIF0suf} ‘mərshava_{FSgSuf} - z[^] `uofc[^] – Plev., Dram

Sl 184 *dem*

кравичка

k'ravičkə_{LBgFSgSuf} / k'ravičkətə_{LBgFSgArt}, k'ravički_{LBgFPI}, k'ravičkit'ə_{LBgFPIArt} / – Vol., Dram.

i`ničkə_{LSIFgSuf} – Vol., Dram.

k`rava_{LSIFg} / k`ravi_{LBgFPI} / – Met., Sjar.